

Syntéza z konzultácií synodálnej skupiny

Umenie a Cirkev

pri Farnosti Kráľovnej rodiny na Teplickej ulici v Bratislave.

Súčasťou skupiny, iniciovanej členmi spoločenstva fotografov Človek a viera (ďalej ČaV), boli aktívni umelci, dizajnéri, teoretici umenia, výtvarní pedagógovia, architekti, aj z iných farností.

Zoznam účastníkov

MODERÁTORI: Michal Halenár (*kandidát ČaV*), Zuzana Kostková (*fotografka ČaV*)

ÚČASTNÍCI: Peter Böhm (*maliar ikon a devocionálií*), Katarína Böhmová Trizuljaková (*textilná dizajnérka*), Andrej Botek (*architekt a pedagóg na STU a CMBF UK*), Daniela Čarná (*teoretička umenia a galerijná pedagogička*), Daniel Hevier (*spisovateľ*), Samuel Horváth (*študent VŠVU, reštaurovanie sochy*), Lucia Kráľovičová (*fotografka ČaV*), Antonín Lukeš (*výpomocný duchovný vo farnosti*), Peter Marek (*Slovenská národná galéria, fotograf ČaV*), Mannes Stanislav Marušák OP (*Akadémia umenia v BB, sympóziu Dotyky krásy*), Klára Martináková (*študentka UPOL*), Juraj Ján Ochaba (*diakon vo farnosti*), Alena Piatrová (*teoretička umenia*), Mons. František Rábek (*biskup, predseda Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru pri KBS*), Dorota Sadovská (*výtvarníčka*), Lukáš Uváčik (*farár*), Ema Zahradníková (*študentka VŠVU, grafický dizajn*), Lujza Zahradníková (*grafik amatér*), Michal Zdravecký (*sochár a pedagóg SŠUP*) a ďalší.

Už od začiatku sa diskusií zúčastňovali ľudia z rôznych farností, rôzneho umeleckého zamerania a rôznej úrovne profesionality umeleckej tvorby.

Naša synodálna skúsenosť

Pri prvej synodálnej téme bol predložený spontánny návrh, vybrať si do ďalších diskusií iba niektoré z tém, ktoré sa zdali byť najbližšie záujmu o umenie v Cirkvi. Neskôr, po pozornejšom preštudovaní podkladov sme sa viacerí nezávisle zhodli, že sa pokúsime prejsť všetky témy podľa poradia. Bolo to dobré rozhodnutie a prinieslo pozitívne prekvapenia z prirodzene a logicky na seba nadväzujúcich tém. Umožnili nám nazrieť z rôznych uhlov pohľadu na umenie dneška, vo vzťahu k Cirkvi.

Pravidelne sa opakujúcou myšlienkou počas všetkých našich stretnutí sa ukázala absencia dialógu predstaviteľov Cirkvi so svetom súčasného umenia, resp. jeho zástupcami. Zaujímavá bola skutočnosť, že noví ľudia, ktorí prichádzali postupne do synodálnej skupiny, prinášali rovnaké znepokojenie nad stavom sakrálneho umenia na Slovensku. Dobrým príkladom ilustrujúcim túto skutočnosť sa stala poznámka na poslednom stretnutí. Novopríchodiaci diakon spomenul, že dlhodobo sporná výmalba v našej farnosti na Teplickej, bola uvedená na prednáškach na RKCMBF UK ako exemplárne negatívny príklad.

Niektorí účastníci mali snahu formulovať veci veľmi opatrne, napríklad odporúčaním, že zlý obraz sa má premodliť. Ale ak niečo nie je umenie, ale iba jeho lacná náhražka, tak modlitbou mu nepridáme odborných kvalít, a nehodnotné dielo zostáva i naďalej prítomné napr. v presbytériu. Necitlivosťou k umeniu nemálo škodíme aj dialógu s neveriacimi a hľadajúcimi, ktorí márne hľadajú harmonický priestor vyjadrujúci vzťah k Bohu. Nesúrodý a nepokojný sakrálny priestor nevnímajú iba očami viery.

Napriek emotívnym a nezriedka trpkším vstupom sa nieslo všetkých 10 stretnutí v atmosfére ústretového zdieľania, s túžbou nájsť možnosti pre trvalý, obojstranne plodný dialóg Cirkvi s umelcami. Práve povzbudzujúce slová evanjelia a dialogickosť synodálnych tém zabraňovali sklzánuť do rezignácie. Zažívali sme povzbudzujúce poznanie, že aktuálny stav nie je len súkromným trápením jednotlivca. Túžba po prínose kvalitného umenia, aj keď s nevyhnutnosťou trpezlivého hľadania a rozlišovania, bola vyjadrená nielen zo strany umelcov, ale aj zo strany zúčastnených predstaviteľov Cirkvi.

Na prvých 7. stretnutiach sme používali podklady vytvorené synodálnym tímom Spišského biskupstva podľa jednotlivých tematických oblastí. Na posledné tri stretnutia (8.-10.), nám podobným spôsobom zostavil podklady pán farár vdp. Lukáš Uváčik, ktorého podporu sme cítili počas celého nášho spoločného synodálneho kráčania. Dopĺňujúce otázky, zamerané na problematiku súčasného umenia vo vzťahu k Cirkvi, pripravovala pre jednotlivé témy Dorota Sadovská. Zápisy zo stretnutí, rovnako ako túto syntézu, sme zostavili konsenzuálne.

Umenie a neumenie

V knihe *Život není čas, ale setkání* (Karmelitánské nakladatelství, Praha 2020) Richard Čemus spomína na slová kardinála Tomáša Špidlíka: „Cirkev sa najprv zasnúbila s umením a toto spojenie jej veľmi prospievalo, ale potom sa dala dokopy s vedou, a to nedopadlo dobre.“ Kardinál vraj rád s humorom dodával: „Preto ako kardinál dôrazne žiadam, aby došlo k rozvodu a Cirkev sa vrátila ku svojej prvej láske.“

Zhodli sme sa, že je zriedkavosťou nájsť sakrálny priestor v druhej polovici 20. alebo zo začiatku 21. storočia, v ktorom sú harmonicky sklbené potreby katolíckej Cirkvi s kvalitným vizuálnym umením a architektúrou. Hlavne v našich končinách často odovzdajú architekti chrámový „holobyť“, ktorý dobre vyzerá na fotografiách, ale o pár rokov zdesene lamentujú nad neprimeraným „zabývaním sa“ veriacich v priestore, v podobe lacných náhrad absentujúceho umenia.

Ak analyzujeme realizácie sakrálnych stavieb po roku 1989 – mnohé architektonické návrhy boli pripravované veľmi komplexne. Architekti spolupracovali s výtvarnými umelcami od prvých náčrtov a vznikli kvalitné projekty. Pre nedostatok financií sa však realizácia niektorých liturgických prvkov a umeleckých diel odložila na neskôr. S odstupom času sa však väčšinou zrealizovala iba neprofesionálna lacná náhrada. Hlavne v 90. rokoch vzniklo množstvo nových kostolov, ktoré boli postavené aj na základe nekvalitných návrhov z prostredia architektov, alebo úplne bez architekta. Často išlo o zlý, nekompetentný výber spracovateľa projektu zo strany farskej rady. Riešením by bol výber autora nového kostola architektonickou súťažou, alebo na základe predloženia kvalitných referencií. Výber by mala posudzovať liturgická komisia zložená z odborníkov.

Výtvarné stvárnenie chrámu by malo byť integrálnou súčasťou celkovej koncepcie už od prvotného architektonického návrhu liturgického priestoru, a nie jeho dodatočné riešenie bez prizvania architekta.

Pre nedostatok ochoty otvoriť sa a viesť namáhavý dialóg, a niekedy aj pre nedostatok finančných prostriedkov, sa volí radšej známa gýčová forma alebo remeselné práce masovej produkcie bez výtvarnej hodnoty, navyše s vyprázdneným obsahom – „fastfoodové umenie“. Mnohokrát zlyhávajú cirkevné authority, nedodržiavajú sa oficiálne stanovené pravidlá pri vizuálnom dotváraní liturgického priestoru. Liturgické komisie (ak vôbec fungujú, potenciál výtvarnej sekcie Rady pre kultúru pri KBS nie je dostatočne využitý) nie sú vždy garantmi kvality a odbornosti. Ide sa po povrchu, po známych formách a ich nekonečnom formálnom opakovaní, no často bez hlbšieho obsahu, s množstvom vizuálneho balastu. Cirkevné smernice pre tvorbu liturgického priestoru sa často obchádzajú a nedodržiavajú. Nepožadujú sa skutočné umelecké hodnoty (pozri *Všeobecné smernice Rímskeho misála*, Hlava V., č. 289) a mnohokrát sa do liturgického priestoru dostávajú práce, ktoré sú z umeleckej stránky nedostatočné, priemerné alebo ide o napodobeninu umenia (pozri *Konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o posvätnnej liturgii Sacrosanctum concilium*, 7 kapitola, č.124 <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/sacrosanctum-concilium>)

Modelový príklad: zatiaľ nerealizovaný návrh výmalby kostola Božieho milosrdenstva v Košiciach <https://farnostkvp.sk/>. Z tej istej dielne pochádzajú dve plochy aj v našom kostole, napriek nesúhlasu architekta a mnohých veriacich. Návrh pre Košice vznikol o viac ako 20 rokov neskôr, ale ešte viac sa rozchádza s realitou a potrebou reflektovania žitej viery. Namiesto meditácie nad Božím milosrdenstvom a našimi vlastnými skutkami v každodennom živote sa návrh spoločnosti Gloria Dei zameriava na ornamentálne stvárnenie drapérií, dominanciu krídel, reflektorového osvetlenia, feminýnných anjelských bytostí a podobných prvkov preferovaných prevažne v ezoterike, reklame alebo žánri science fiction. Návrh len povrchno pracuje s učením cirkvi a nezohľadňuje ideu architektúry, ktorú tak znehodnocuje. Napriek tomu zdá, že už je schválený, vo fáze zbierky.

Rozdiel medzi umením a gýčom nie je iba vkusovým a estetickým problémom, ale tkvie v otázke pravdivosti. Úprimné hľadanie pravdy býva namáhavé, nezriedka spojené s rizikami. Gýč sa nerozpakuje vydať presne opačným smerom, nepravdu zakrýva surfovaním po povrchných a rozriedených formách. Najväčším problémom v priestore chrámu sa ukazujú byť realizácie, ktoré nespĺňajú základné výtvarné kritéria pravdivosti a pre túto nedostatočnosť posúvajú živú vieru do neživých mytológií.

Je nevyhnutné požadovať vysokú kvalitu diel v sakrálnom priestore, pretože našu spoločnú vieru reprezentujú dovnútra aj navonok a nemali by ju devalvovať.

Problémom katolíckeho sakrálneho priestoru je často točenie sa v tom „našom“, hlavne s tými „našími“ aj za cenu kompromisov s výtvarne slabými riešeniami. Napríklad realizácie mozaík Marka Rupnika, ktoré mimo cirkevnú pôdu z odborného hľadiska neobstoja. Nemožno prehliadať, že realizácie jeho ateliéru sa v posledných rokoch vyznačujú necitlivosťou ku konkrétnemu priestoru, neprimeranou prezdobenosťou, rozprávkovou manierou a ich nekludná forma sťažuje sústredenie veriaceho.

Ďalšími dôsledkami rozvozu Cirkvi s umením je insita a vizuálna infantilnosť v slovenských kostoloch. Aj keď s dobrými úmyslami, ako dary sa do kostola invazívne prinášajú najrozličnejšie predmety, nerozlišuje sa súkromný a verejný priestor. V interiéri chýba súhra, nepodstatné predmety prehlušujú podstatné časti, nerešpektuje sa idea chrámu (pozri napr. publikácia Ladislav Hanus: *Kostol ako symbol*, 1995). Pretože interiér chrámu často vzniká nekoncepčne aditívnymi prílepkami, nedokáže vytvoriť príjemný harmonický celok napomáhajúci meditácii a stíšaniu. Udomácnili sa tu nevhodné improvizácie v kostole. Ak sa majú v architektúre, alebo v interiéri zrealizovaného kostola robiť úpravy, k dotvoreniu by mal byť znovu prizvaný pôvodný autor (napr. kostol Svätej rodiny v Petržalke). Je nevyhnutné skĺbiť odbornosť s predstavou cirkevného zadávateľa, nie násilné spájať rozličné svety z pozície moci zadávateľa do nesúrodého celku (napr. kostol sv. Vincenta de Paul v Bratislave).

Súčasnú umenie a Cirkev sa navzájom čím ďalej, tým viac od seba vzdávajú. No takto sa aj Cirkev vzdáva životaschopného pohybu. Umelci a súčasné umenie sú doslovne na okraji, ktorý sa niekedy odrezáva, čím trpia obidve strany.

Pri riešení vizuálnej časti chrámu nejde iba o estetický a názorový dialóg kňaza s umelcom, ale v hlbšej rovine by kňaz mal poskytnúť teológiu (nie presadenie vlastného vkusu) a umelec jazyk vyjadrenia.

Maliar, sochár a ďalší umelci prinášajú do interiéru osobný dotyk, personalizujú priestor. Umelec by mal byť prizvaný na začiatku projektu, aby organicky zrástal s priestorom. Katolícky kostol nie je iba spoločenskou halou či galériou, ale miestom pre osobné láskyplné stretnutie s Bohom: „...aby som pocítoval nehu Pánovu a obdivoval jeho chrám“ (Ž 27,4)

Katechéza a laboratórium

Kráčať znamená niečo staré opúšťať a k inému sa približovať. Je naša Cirkev odvážna? Je Cirkev pripravená a dáva priestor aj novému v umení?

„Spôsobili sme vám utrpenie, pretože sme vám ako prvé uložili kánon napodobňovania, vám, ktorí ste tvorcami, stále plní života, hýriaci tisícami nápadov a tisícokrakými novosťami. Bolo vám povedané – my máme tento štýl, je treba, aby ste sa mu prispôbili; my máme takúto tradíciu a je treba, aby ste jej boli verní; máme týchto učiteľov, ktorých treba nasledovať; máme tieto pravidlá a z nich nie je cesta von. Môžeme povedať, že sme vám občas navliekli plášť z olova; odpustite nám!“ – z homílie Svätého Otca Pavla VI. k umelcom v Sixtínskej kaplnke, 7. 5. 1964,

https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1964/documents/hf_p-vi_hom_19640507_messa-artisti.html

V homílii sú načrtnuté dva doplňujúce sa aktívne prvky pri integrovaní súčasného umenia do sakrálneho priestoru: katechéza a laboratórium. Umelec by sa mal napojiť na korene a tradíciu Cirkvi predovšetkým obsahom a svoju tvorivosť uplatniť v schopnosti ho primeranou a jedinečnou formou vyjadriť. Existuje takéto laboratórium na pôde Cirkvi?

Umelecké dielo v sakrálnom priestore sa musí prejavovať v dvoch rovinách. V rovine kvality a roviny adekvátnosti. Ak absentuje prvá, máme dočinenia s gýčom alebo umelecky podpriemerným dielom. Ak absentuje druhá, umelecké dielo sa stáva exponátom a využíva sakrálny priestor na svoju prezentáciu.

Jeden prínos umenia je v cirkevnom prostredí málo docenený – hravosť. Idea laboratória otvára dvere hravosti. Hravosť nepripisujeme iba deťom, ale je súčasťou tvorivosti a činnosťou pravej múdrosti: „... a hrala som sa pred ním v každý čas; hrávala som sa na okruhu jeho zeme a moja rozkoš (je byť) medzi synmi ľudskými.“ (*Prísl* 8, 30-31) Hravosť prináša humor, schopnosť nadhľadu a ľahkosť vtipu, nebrať všetko príliš vážne, neuzatvárať sa do nemenných definícií, je aj prirodzenou prevenciou voči vyhoreniu či duchovnej starobe. Hravosť sa nenechá znechutiť, dokáže experimentovať a nanovo začínať. Podobnú snahu môžeme cítiť aj v motte Ignaciánskeho jubilejného roka, ktorý sa uzatvára 31. 7. 2022: „Vidieť všetky veci novým spôsobom v Kristovi“. Hravosť je opakom násilia a tvrdosti. „Všetko robte z lásky, nič nasilu“ (sv. František Saleský) pripomína zase saleziánske heslo na rok 2022.

Hľadať novú abecedu

Dôležité je prebudiť inšpiráciu a mať rešpekt k inšpirácii. Otvoriť sa pre transcendentno, smerom k Bohu, pre to, čo presahuje iba materiálne časti sakrálneho priestoru. Naozajstné umenie je delegované ukazovať na Božie veci. Obraz, podobne ako modlitba, je druhom vyjadrenia túžby po absolútne, po Bohu.

Ak sú súčasní umelci prehliadaným alebo nefunkčným údom na mystickom tele Cirkvi, potom stráda celé toto telo. Je nevyhnutné pozvať aktívnych, v odborných kruhoch rešpektovaných umelcov do dialógu (aj neveriacich) a vyslať umelcom jednoznačný signál bez podozrievavosti – ste pre Cirkev dôležití, máte schopnosť odovzdávať posolstvo radostnej zvesti aktuálnym jazykom, prinášať nové formy, ktoré povzbudzujú k novým sviežim pohľadom na tradíciu, k úžitku a spoločnému kráčaní celej Cirkvi.

Pápež František nás na stretnutí v Dóme Sv. Martina v Bratislave 13. 9. 2021 nabádal hľadať novú abecedu, byť vynaliezaví a kreatívni, podobne ako boli naši vierozvestovia sv. Cyril a Metod. Cirkev nesmie byť do seba uzavretá, viesť selektívny dialóg s malou skupinou, „...ale so všetkými: s veriacimi, s tými, ktorí sa usilujú o svätosť, s vlažnými a s neveriacimi. Hovorí s každým.“ Je treba otvoriť Cirkev skutočnému umeniu dneška a vytvoriť tvorivý, obojstranne plodný dialóg.

Pre účinnosť misie je nevyhnutné porozumieť svetu, v ktorom dnes žijeme, viesť kultivovaný a kultúrny dialóg, nie amatérsky. Vytvárať platformy, hľadať spôsoby ako tieto dva svety – Cirkev

a umenie – zblížovať. Nedá sa opomenúť dôležitosť odbornosti. Znamená to tiež nezakryvať vlastnú neprofesionálnosť za fasádu „veľkého srdca“ a náboženskú túžbu. Umelec má byť najprv vynikajúcim umelcom, až potom s úctou tvoriť sakrálne umenie. Ak má umenie skutočné umelecké kvality najlepšie otvára pohľad viery pre ekumenický, dokonca aj mimonáboženský a celospoločenský dialóg: „Katolícky básnik by mal byť apoštolom tým, že je v prvom rade básnikom a nesnažiť sa byť básnikom tým, že bude v prvom rade apoštolom. ... ak nie je dobrým básnikom, jeho apoštolát bude zosmiešnený“ (podľa Thomas Merton: *Nová semena kontemplace*, Barrister&Principal 2020, s.71).

K súčasným formám náboženských tém vo výtvarnom umení

Tajomstvo má byť zobrazované ako tajomstvo. Aj abstraktné umenie alebo symbol môže mať a má svoje miesto v súčasnom chráme. Ak sa ale nadužíva ako dekorácia a nová maniera, nie je ani ona zbavená nebezpečenstva gýča (zavádzania).

V centre kresťanstva stojí tajomstvo vtelenia. Boli sme vykúpení veľmi konkrétnym spôsobom, nie abstraktnou myšlienkou. V kresťanstve by sme mali hľadať a nachádzať súčasné výtvarné možnosti aj pre zobrazovania tela. Pohľad na zobrazované telo nás vychováva k empatii, k priblíženiu a bezprostrednejšie v ňom rezonujú naše prežité skúsenosti, presnejšie projektujeme vlastné pocity. Môže napomáhať k vytvoreniu a prehlbovaniu vzťahu k Bohu a k blížnemu.

Dnes čítame obrazy doslovnejšie a menej metaforicky ako v hlbšej minulosti. Preto sa zároveň potrebujeme vyhnúť požiadavke prílišnej ilustratívnosti až doslovnému prepisu, lebo ten odvádza od duchovnej podstaty zobrazenia k záujmu o podružnosti (niekedy aj s nedôstojnými prvkami karnevalu).

Podobne ako v hudbe, je aj v architektúre dôležité ticho, a to predovšetkým v tej dnešnej, mimo ktorej sme presycovaný vizuálnym hlukom (smogom). Vizuálne ticho nám pomáha vstupovať do chrámového objektu ako do veľkej sochy, ktorá sama prirodzene vťahuje do dialógu s Bohom.

Pozitívne príklady a možnosti spolupráce súčasného umenia a Cirkvi

Pozitívne príklady porozumenia a spolupráce sú zatiaľ ojedinelými zjavmi, stoja väčšinou iba na jednotlivcoch: napríklad tzv. *Štvrťky* na Teologickej fakulte UK v Bratislave, projekt *Umenie Ducha* v predsieni jezuitskej kaplnky Sedembolestnej Panny Márie v Piešťanoch (2011-2019), *Pôstne plátna* v saleziánskom kostole sv. Jána Bosca na Trnávke v Bratislave (2019 a 2020), *Festival sakrálneho umenia* v Košiciach, sympóziá *Dotyk krásy* v Banskej Štiavnici dlhoročne organizovaných dominikánmi, putovná výstava veľkoformátových fotografií spoločenstva kresťanských fotografov *Človek a Viera*, realizácia dočasného liturgického priestoru v Šaštíne počas návštevy Svätého Otca Františka (2021) atď.

Ukazuje sa akútna nevyhnutnosť budovania cirkevných múzeí a chrámových klenotníc, t.č. máme na Slovensku len jedno Diecézne múzeum v Nitre, v tohtoročnej letnej sezóne by sa malo otvoriť Spišské diecézne múzeum. Najmä v Bratislave by bolo žiaduce založenie Arcidiecézneho múzea (v duchu vatikánskych usmernení a praxe v okolitých krajinách; viď *Okružný list*

o pastoračnom fungovaní cirkevných múzeí [Lettera circolare sulla funzione pastorale dei musei ecclesiastici]. Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, 15. 8. 2001). Cirkevné múzeá majú často rešpekt aj v rámci ostatných múzeí a galérií – môžeme pozorovať pozitívne príklady a poučiť sa z okolitých krajín, napr. Arcidiecézne múzeum Olomouc v Čechách, Poľsku, Rakúsku. Náš súčasný stav je aj smutným dokladom krajiny, ktorá nemá takúto vedúcu inštitúciu pre ochranu a prezentáciu kultúrneho dedičstva Cirkvi, priestor na pastoračnú umenia a umením. Pritom napr. v období minulého režimu vznikli vo voľnej tvorbe umelcov tzv. neoficiálnej scény mnohé mimoriadne hodnotné diela nadčasovej hodnoty, spontánne reflektujúce hodnoty kresťanstva, ktoré by mali nájsť svoje zastúpenie a odozvu aj v inštitúcii tohto typu.

Akútnym a dlhodobým problémom je formovanie budúcich kňazov – investorov, ktorí raz budú rozhodovať o podobe chrámov. Neprimeraný je stav v kňazských seminároch, keď sa 2 000-ročná história dejín kresťanského umenia absurdne redukuje do jedného semestra. Je zjavnou potreba hľadania vhodného formátu komunikácie s kňazmi o súčasnom umení, cyklu prednášok, možno počas pravidelných rekolekcií (trvalej formácie), prípadne aj širšie otvorené workshopy, semináre v múzeách a galériách na vybrané témy. Ako pozitívny príklad je možné uviesť Fakultu umenia na Katolíckej univerzite v Lubline.

Na našej scéne absentuje pravidelné reflektovanie problematiky sakrálneho umenia na cirkevnej pôde. Vhodná by mohla byť napr. forma pravidelného štvrťročníka špecializovaného na problematiku umenia.

Rovnako sú nevyhnutné systémové zmeny, vytvorenie konkrétnej trvalej platformy (platform) pre podnietenie a tvorbu kvalitného sakrálneho umenia, a to nielen dekorácií a užitého umenia. Dlhodobejšia kontinuálna výchova umelcov nemá posúvať k poslušnému napodobovaniu, ale k formovaniu vo vnútornej a zodpovednej slobode. Je to pomalá cesta, cesta spoločného kráčania.

Súčasnú umenie aktívne pracuje s našimi predstavami, preto je vťahované do prvých línií politických, spoločenských a kultúrnych zmien (vojen). Cirkev by si mala byť vedomá dosahu a sily obrazu, snažiť sa preto komunikovať evanjelium nebanálnou a súčasnou rečou. Spoločné synodálne kráčanie, účasť a misia je výzvou, ktorá sa trefne viaže k otázke poslania súčasného umenia. Lebo ono má schopnosť nielen zachytiť, ale aj spoluvytvárať duchovný stav spoločnosti.

Synodálna cesta

Súčasný sakrálny priestor odzrkadľuje nás a našu dobu. Kríza tvorby harmonického sakrálneho priestoru poukazuje na našu krízu dialógu a pocitu spolupatričnosti a vzájomnosti. Je dôsledkom individualizmu a koncentrovanej snahy presadiť seba samého na úkor ostatných. Priestor súčasného kostola sa ozdraví, keď bude vyjadrením živého spoločenstva, nie bojovým polom individuálnych pohľadov. Najlepší výsledok nevzniká hlasovaním a prispôbením sa priemernosti, ale synodálnym kráčaním, sklbením a rešpektovaním rôznych odborností. Chrám by mal byť zhmotnením našej duchovnej túžby spoločne tvoriť eucharistické spoločenstvo.

Krátke zhrnutie

Je nevyhnutné porozumieť svetu, v ktorom dnes žijeme, na odbornej úrovni viesť kultivovaný a kultúrny dialóg. Vytvárať platformy, hľadať spôsoby ako tieto dva svety – Cirkev a umenie – zblížovať. Ak má umenie skutočné umelecké kvality, najlepšie otvára pohľad viery pre ekumenický, dokonca aj mimonáboženský a celospoločenský dialóg. Cirkev by si mala byť vedomá dosahu a sily obrazu a preto komunikovať evanjelium nebanálnou a súčasnou rečou. Spoločné synodálne kráčanie, účasť a misia sú výzvou, ktorá sa trefne viaže k otázke poslania súčasného umenia. Lebo ono má schopnosť nielen zachytiť, ale aj spoluvytvárať duchovný stav spoločnosti.

Je nevyhnutné požadovať vysokú kvalitu diel v sakrálnom priestore, pretože našu spoločnú vieru reprezentujú dovnútra aj navonok, a nemali by ju devalvovať. Rozdiel medzi umením a gýčom nie je iba vkusovým a estetickým problémom, ale tkvie v otázke pravdivosti. Úprimné hľadanie pravdy býva namáhavé, nezriedka spojené s rizikami. Gýč sa nerozpakuje vydať presne opačným smerom, nepravdu zakrýva surfovaním po povrchných a rozriedených formách. Najväčším problémom v priestore chrámu sa ukazujú byť realizácie, ktoré nespĺňajú základné výtvarné kritéria pravdivosti a pre túto nedostatočnosť posúvajú živú vieru do neživých mytológií.

Výtvarné stvárnenie chrámu by malo byť integrálnou súčasťou celkovej koncepcie už od prvotného architektonického návrhu liturgického priestoru a neriešiť ho až dodatočne bez prizvania architekta.

Návrhy konkrétnych krokov

- Najmä v Bratislave by bolo žiadúce založenie Arcidiecézneho múzea. Na Slovensku absentuje vedúca inštitúcia pre ochranu a prezentáciu kultúrneho dedičstva Cirkvi, priestor na pastoráciu umenia a umením, tvorivý dialóg Cirkvi so súčasným svetom umenia a kultúry.
- Akútnym a dlhodobým problémom je poddimenzované formovanie budúcich kňazov v dejinách umenia a architektúry.
- Zjavná je potreba vhodného formátu komunikácie s kňazmi o súčasnom umení, napr. cyklus prednášok, možno počas pravidelných rekolekcií, prípadne aj širšie otvorené workshopy, semináre v múzeách a galériách na vybrané témy.
- Vytvorenie konkrétnej otvorenej trvalej platformy pre podnietenie a tvorbu kvalitného sakrálneho umenia, a to nielen dekorácií a užitého umenia. Dlhodobejšia kontinuálna výchova umelcov nemá posúvať k poslušnému napodobovaniu, ale k formovaniu vo vnútornej a zodpovednej slobode. Pri riešení vizuálnej časti chrámu nejde iba o estetický a názorový dialóg kňaza s umelcom, ale v hlbšej rovine by kňaz mal poskytnúť teológiu (nie presadenie vlastného vkusu) a umelec jazyk vyjadrenia.

Dôležité je prebudiť inšpiráciu a mať rešpekt k inšpirácii.

Jeden prínos umenia je v cirkevnom prostredí málo docenený – hravosť. Idea laboratória otvára dvere hravosti. Hravosť nepripisujeme iba deťom, ale je súčasťou tvorivosti a činnosťou pravej múdrosti: „... a hrala som sa pred ním v každý čas; hrávala som sa na okruhu jeho zeme a moja rozkoš (je byť) medzi synmi ľudskými.“ (*Prísl 8, 30-31*) Hravosť prináša humor, schopnosť nadhľadu a ľahkosť vtipu, nebrať všetko príliš vážne, neuzatvárať sa do nemenných definícií, je aj prirodzenou prevenciou voči vyhoreniu či duchovnej starobe.

Je nevyhnutné pozvať aktívnych, v odborných kruhoch rešpektovaných umelcov do dialógu (aj neveriacich) a vyslať umelcom jednoznačný signál – ste pre Cirkev dôležití, máte schopnosť odovzdávať posolstvo radostnej zvesti aktuálnym jazykom, prinášať nové formy, ktoré povzbudzujú k novým sviežim pohľadom na tradíciu, k úžitku a spoločnému synodálnemu kráčaní celej Cirkvi.

Súčasný sakrálny priestor odzrkadľuje nás a našu dobu. Kríza tvorby harmonického sakrálneho priestoru poukazuje na našu krízu dialógu a pocitu spolupatričnosti a vzájomnosti.

Priestor súčasného kostola sa ozdraví, keď bude vyjadrením živého spoločenstva, nie bojovým poľom individuálnych pohľadov. Najlepší výsledok nevzniká hlasovaním a prispôbením sa priemernosti, ale synodálnym kráčaním, skľbením a rešpektovaním rôznych odborností. Chrám by mal byť zhmotnením našej duchovnej túžby spoločne tvoriť eucharistické spoločenstvo.

*V Bratislave 30. 5. 2022
na sviatok sv. Jany z Arku*